

== Ս Ի Ո Ն ==

ԻԴ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1950

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՆԻՍՏԱԿԱՆ ԴՊԵՏԱՐԱՏ

ԹԻԻ 10-11

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Շ Ղ Թ Ա Յ Ա Կ Ի Ր Ը

1749-1949

ԲԱՌԵՐ կան, որոնք իբրև իմաստ և պատկեր, ոչ միայն նկարագիր մը և գործ մը կը բարացուցեն, այլ կ'ըսեն աւելին՝ քան ինչ որ հատորները պիտի կրնային ըսել։ «Շնորհալի», «Հայրիկ», «Շղթայակիր», միայն որակեալ անձնաւորութիւններ չեն, այլ գործեր, համբաւներ, և ժամանակի դէմ կռիւն զացած ուժեր, արդիւելու ամենատրոր ժամանակը որ կարենայ իր աւելորդ գործել։

Անցնող 1949 տարին երկրորդ դարագարն էր մահուանը անոր՝ որ մեր պատմութեան և Հայ երուսաղէմի երախտագիտութեան առջև մանաւանդ, ծանօթ է «Շղթայակիր» մակդիրով։ Պաղեստինի աղէտին պատճառած տրամուլթիւններն ու մտահոգութիւնները արգելք հանդիսացան, որ երկու տարիներ առաջ մտադրուած ու ծրագրուած այս տօնախմբութիւնը և մեծարանքի ու երախտագիտութեան արտայայտութիւնը ըլլար իր ատենին, արժանաւայել մեծարանքով։ Տարի մը վերջ, Սրբոց Յակոբեանց զինուորեալ Միաբանութիւնը խոր երախտագիտութեամբ, յանուն Աթոռին և Ազգին, իր յարգանքի տուրքը կը բերէ Սրբոց Յակոբեանց թողութեանը և ազգին երախտագիտութեանը մէջ իր բացառիկ տեղը ունեցող պատրիարքին՝ որ պատմական անուրով կապեց ինքզինքը այս Ուխտին և անոր ծառայութեան։

Իր գործին բարիքն ու տարողութիւնը կարելի չէ ամփոփել այս տողերուն մէջ, մեծարանքի մը առիթով զրուած։ Ան որուն մահուան Բ. դարադարն է որ կը տօնենք, մին է անշահախնդիր ու անձնագոհ այն մարդէն, որոնք կը կանչուին կարծես նախախնամութենէն, ի սպաս զնելու իրենց հոգեւոր ու մտաւոր բոլոր ուժերը ազգին և անոր պատկանող Հաստատութիւններուն ի խնդիր։

Ճշմարիտ է այն մտածումը թէ ով որ մեծ գործի մը կը լծուի, Աստուծոյ կոչուած պէտք է ըլլայ, ոչ թէ իր անձին փափաքներէն մղուած ստանձնէ այդ գործը, և այս պարագան շատ զեղեցիկ կերպով կը յատկանշուի Շղթայակիրի կեանքին մէջ։ Ինք անհամեմատօրէն առաքինի եւ կրօնասէր,

միշտ տեսակ մը վարանքով նայած էր իր ասպարէզի բարձրագոյն կատարներուն և պէտքերուն: Սակայն երբ հնչեց վայրկեանը ու հրաւէր ընդունեցաւ իր ուխտակից հոգեհարազատներէն և ազգի ներկայացուցիչներէն, զալու և ստանձնելու համար Երուսաղէմի Աթոռին հոգն ու պարտականութիւնը, փորկելու համար կրօնական և ազգային այդ ժառանգութիւնն ու իրաւունքը ստոյգ վտանգէն, չվարանեցաւ երբեք, զիտնալով հանդերձ իր յանձնառութեան դժնդակ ծանրութիւնը: Կը զգար թէ ներքին ձայնէ մը մղուած կ'առնէր այդ քայլը, աւելին՝ կը հաւատար թէ անոնք որ կը հրաւիրէին զինքը այդ պարտականութեան, կ'ընէին զայն յանուն Աստուծոյ և Ազգին:

Անոնք որ մօտէն կը ճանչնային զինքը, իր իղձերուն անկեղծութեանը մէջ, և Երուսաղէմի Աթոռը՝ ժամանակի իր պէտքերու խորութեանը մէջ, վստահ էին թէ նոր թուականի մը առաւօտը պիտի ծագէր Սրբոց Յակոբեանց ամպամած երկնքին տակ: Այդ համոզումը ոչինչ ունէր իր մէջ պատրողական, և արդիւնքն էր ոչ թէ զգացումի մը, այլ սկզբունքի մը:

Այդ սկզբունքը այն մտածումն է ինքնին՝ թէ համայնքներու կեանքին շինութեան գործը ամենէն առաջ և աւելի կը կարօտի բարոյական ուժերու, որոնք երեւան կուզան բարոյական առաքինութիւններով զօրացած գործիչներու միջոցաւ:

Դադափար մըն է այս, որուն ճշտութիւնը հաստատող սրտազրաւօրէն գեղեցիկ ապացոյցներ քիչ չեն եղած մեր ազգային կեանքին մէջ: Հայութեան լաւագոյն օրերը կը զուգադիպին միշտ իր բարոյական մեծութեան թուականներուն: Այդ թուականներէն իւրաքանչիւրին վերև կը սաւառնին դէմքն ու անունը Հաւատքի և Տեսիլքի մարդոց, որոնց մէջ միայն կրնայ ապրիլ «Աստուծոյ հոգին», առաջնորդութեան ճշմարիտ ուժը:

Կոլոտ և Շղթայակիր հոգեկից և հոգեկցորդ վարդապետներ, այդ ոգին և սկզբունքը կը տաճարակէին իրենց մէջ, երբ «ուժգին» արցունքով թիւկունք կը դարձնէին Ամրտուրի երբեմնի բարձրահամբաւ համալսարանին, որ կ'անշքանար իրենց մեծ ուսուցիչի, Վարդանին մահովը, զալու և իրենց հոգիով տաքցնելու Մշոյ Ս. Կարապետ վանքը, որոնց դերը նախախնամական պիտի ըլլար այդ օրերուն, այդ հնադարեան սրբավայրին նկատմամբ ևս, ազատելով նախ իր պարտքերէն, ապա վերաշինելով զայն բնութեան ու մարդկային աւերներէն: Այդ վերաշինութեան գործին առիթով էր որ Կոլոտը Կ. Պոլիս կուզար հանգանակութեան գործով, և փոխանորդ և աթոռակալ կ'ընտրուէր Երուսաղէմի վանքին, ուր մարդկային չարաշունչ աւերը միացած ներքին ու արտաքին նախանձաբեկ, շահամոլ ու վատշուէր միտումներու, իր կործանման գառիթափին վրայ էին բերեր Երուսաղէմի վանքն ու պատրիարքական իշխանութիւնը: Յափըշտակութիւն, աւարառութիւն, հրէշաւոր համեմատութիւններու էին հասած հոն, արդարութեան, խաղաղութեան և աստուածապաշտութեան վայր մը միայն ըլլալու սահմանուած այդ սրբավայրին մէջ:

Կոլոտ պիտի յաջողէր ի վերջոյ զրաւելու Կ. Պոլսոյ Աթոռը, և բաժնելու Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան աւարառութեանէն, հրաւիրելով իր հոգեկցորդ Դրիգոր վարդապետը Երուսաղէմի պատրիարքութեան:

Հ Ր Ա Շ Ք Ը

Գործը որուն կը կանչուէր Շղթայակիրը, դիւրին չէր անշուշտ։ Մեծ պարտականութիւնները և բարձրագոյն Աթոռներու աթոռակալութիւնները, փառքի եւ իշխանութեան կայքեր ըլլալէ աւելի՝ խաչեր են մահաւանդ։ Ժամանակի չարաղէտ բերումները և մարդկային ապիրատութիւնը դաշնակցած, այնպիսի կացութիւն մը ստեղծեցին էին Երուսաղէմի Աթոռին շուրջ, որ Հրաշքի մը պէտքը անհրաժեշտ էր բնականոն կեանք կարենալ ստեղծելու համար հոն։ Եւ սակայն այնքան մեծ էր օրուան բարեմիտ մտածողներու վստահութիւնը նորընտիր պատրիարքին վրայ՝ որ սիրով կը պահանջէին կարծես անկէ որ իր մէջ ապրող հաւատքի մարդը գործէր այդ Հրաշքը։ Հրաշագործելու յատկութիւններ տեսնուած և արդիւնաւորուած էին արդէն իր հոգեկցորդ ընկերին, Յովհ. Կոլոտին մէջ, որ կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին կրցած էր ըլլալ ցօղ խաղաղութեան և արեւ կենսատու, ազգային խռովքի և սպականութեան այդ միջավայրին մէջ, որ կը մթնոլորտուէր Պոլիսէն Երուսաղէմ և այլուր։

Շղթայակիր կը հաւատար այդ հրաշքին, և զիտէր թէ ան արարչագործած էր միշտ նման Հաստատութիւններու մէջ։ Ինք կուգար շարունակելու միայն այդ հրաշքը, որ դարեւ ի վեր չէր դադրած արդէն այս նուիրական յարկէն ներս, հակառակ ժամանակաւոր արգելքներու և պղտորումներու։ Հրաշք մը չէ՞ր միթէ որ իր ճակատագրին դէմ մաքառող և սակայն իր հոգեկան սրբութիւններուն պինդ փարած ժողովուրդ մը դարբնով կրցած էր պահել Ս. Երկրին մէջ, ուր Վշտին սրբութիւնը և Յոյսին զօրութիւնը այնքան զգեցելի կերպով կը խորհրդանշուին, իր դերն ու դիրքը հաւասար գծի վրայ՝ աշխարհի ամենէն հզօր ու յառաջադէմ ազգերու կարգին։

Շղթայակիրը կը հաւատար թէ Լուսաւորչի և Տրդատայ, Վկայասէրի և Պահլաւունեաց, Բազրատունեաց և Ռուբինեանց շինութիւններով, աւանդութիւններով և յիշատակներով սկզբնաւորուած և պայծառացած և Պարոնտէրի և այլոց բարի ջանքերով արդիւնաւորուած սրբազան Աթոռը չէր կրնար խորտակուիլ ժամանակէն պատճառուած չարիքներէն, որքան ալ սուր ըլլային անոնց ակռաները։

Զ Ո Յ Գ Ը

Անտարակոյս առանց Կոլոտին, զուցէ Շղթայակիրը չունենաւ առիթը կրելու այն շղթան՝ որ զինքը այնքան ամուր կերպով պիտի կապէր Երուսաղէմի Աթոռին։ Միւս կողմէն սակայն իր հոգեկցորդին ներկայութիւնը իրենց գործունէութեան առաջին մէկ օրէն, իրեն համար զօրաւոր երաշխիք մը կ'ապահովէր։

Անխրաւած պիտի ըլլայինք ճշմարտութեան՝ խորհելով միայն թէ պէտքն ու հարկն էին պարզապէս ու բացառաբար որ պատճառ եղան իրենց սերտ գործակցութեան և անդու և հեւ ի հեւ եռանդին, ազգային բարեկարգչական գործին մէջ։ Այդ գործէն առաջ նոյն սրբազան նպատակներով և շղթայով զօղ-

ուած էին իրարու արդէն իրենց միտքերն ու կամքերը: Անշուշտ թէ մտքի և սրտի ճշմարիտ մեծութիւնները անոնք են, որ կրնան ճանչնալ ու գնահատել ժողովուրդի մը կեանքին մէջ զգացուած բուռն պէտքը, անհրաժեշտը, ու, միջոցներու ճշգրիտ դասաւորութեամբ գտնել նաև զայն գոհացնելու հնարաւորութիւնը:

Իրականութիւնը այն է որ Կոլոտ և Շղթայակիր կրցան ճիշտ բույսեր ըմբռնել միջավայրի անուպայ պայմանները, խէթի, մախանքի, շահամուլութեան և յետադիմութեան արտաբերութիւններով արատաւորուած, և գտնել ու իրականացնել անոր սպեղանին, զայն իր անկումի վայրէջքին վրայ վեր բռնող ուժը:

Կոլոտ հասած էր իր ծրագրին գործադրութեան՝ այնպիսի ճշտութեամբ մը, որ հիացում միայն կրնար ազդել: Պարզ իրողութիւն մը չէ՛ր որ տեղի կ'ունենար երկու պատրիարքութեանց կեանքին մէջ: Երբ Կոլոտ յաջողեցաւ Շղթայակիրը Երուսաղէմի պատրիարք կարգել տալ, սրտի անճառելի հրճուանքով մը արձանագրեց, «Եւ այժմ անաւասիկ կամք ի պաշտօն ծառայութեան Տեսա՞ն գօրութեան Տանն Սրբոց՝ կապեալք առ միմեանս հոգևով և մարմնով և եղեալք ողորմելոյ արժանի՝ վասն փրկութեան Սրբոյ Աթոռոյն»:

Ա. Ռ. Ա. ՔԵԼԱՅԱՆ ԵՎ Ս. ՆԱԿԱՐԱՍԻՐԸ

Երջանի՛կ մահկանացու, որ կը զգայ թէ առաքելի մը սիրտը կը բաբախէ իր կուրծքին ներքեւ...: Այդ զգացումը, իր կոչումին գորեղագոյն ըմբռնումովը ամբապնդուած, օրէ օր աւելի կը խորունկցնէր, կը լուսաւորէր իր սէրը դէպի Ս. Աթոռ, դէպի իր գործը, որուն իր հոգին զօդելէ վերջ, իր մարմինն ալ շղթայով կը կապէր: Եւ ամէնքը, բոլոր անոնք՝ որոնց սիրտը պղտորած և զգացումները չորնալ սկսած էին Հայ կեանքի և Հայ Եկեղեցւոյ նկատմամբ, սիրով ու պատկառանքով կը կենային, կրկնելու համար իրենց հոգիին մէջ մարգարէին խօսքը, «Իսկ այս ո՞վ է որ դիմեալ զայ յեղովմայ, կարմրութիւն ձորձոց իւրոց ի Բոսորայ, գեղեցիկ պատմութեան և բուռն գօրութեամբ»: Սակայն ինքը անհամեմատօրէն խոնարհ և հեզ, իր մոզիչ նայուածքին մէջ բռնած կաթողին քաղցրութիւնը իր սիրոյն և հաւատքին, և իր աղերսանքը վերածած պահանջի, երկաթեայ անուրը իր վիզը անցուցած կը կենայ Եկեղեցւոյ զանձանակներուն և բեմերուն առջև, մեծատուններու դարպասներուն քով, յանուն Ս. Աթոռոյ ուղելու իրենց լուման: Եւ արդիւնքը աւելի քան գոհացուցիչ էր, կիները իրենց զարդերով, մեծատուններ իրենց ոսկիներով և հասարակ ժողովուրդ իր լումաներով կը դիմաւորէին այդ օրերուն նոր առաքելը, որ շրջուած եղբրականութեամբ մը, հոգին փրկելու համար, նիւթին կը կարկառէր իր ձեռքը, անիրաւ մամոնայի բարեկամութեամբ փրկելու համար հոգեկանը:

Շղթայակիր, պատրիարք ընտրուելէն վերջ, ստիպուեցաւ չորս տարիներ Պոլիս մնալ, Երուսաղէմի հաշուոյն նուիրահաւաքութեան և կարգադրուելու կարօտ գործերու ի խնդիր: Ապա եկաւ իր աթոռ, սկսելու համար իր բարենորոգչական և շինարարութեան գործը, իրեն օժանդակ ունենալով միշտ անմոռանալի ու ամէն երախտագիտութեան արժանի Յովհաննէս վարդապետը (Հաննէ), և սրտակից ու գործակից Կոլոտ պատրիարքը:

Կը վճարուին վանքին պարտքերը, կ'ազատագրուին զրաւի զրուած կահերը, արծաթեղէն և ոսկեղէն անօթները: Կը նորոգուի Ս. Յակոբայ տաճարը նոր ի նորոյ զարդարուելով և պատկերազարդուելով: Կը վերաշինուին և իրենց վայել շքեղանքին մէջ կը վերահաստատուին Յոսպէի և Երուսաղէմի միւս եկեղեցիները, և ամբողջական շէնքերը:

Լոկ բառերով կարելի չէ որակել իր աւելի քան բառորդ դարու գործունէութիւնը Երուսաղէմի պատրիարքական աթոռին վրայ: Անիկա ազատարար ու շինարար ըլլալէ առաջ, աստուածարեալ ու հեզահամբոյր եկեղեցականն է, իրաւամբ արժանի «քաղցր աղանի» տիպոսին: Եթէ ուշադրաւ չէ եղած իբրեւ խօսքի և զրչի մարդ, սակայն եղած է իր դարու ազնուական և սուրբ հոգիներէն մին, որ ջանաց ու նիւթեց անդագրում Աստուծոյ փառքին և ազգի սիրոյն ընդմէջէն:

Մտքի լուսաւորիչ մը ըլլալէ աւելի, սրտի լուսաւորիչ մը եղաւ, Մեծն Ներոնէաներու, և Ներսէս Դինոզներու կարգէն: Ս. Գրոց իմաստութիւնը, ի հեռուէս հեղինակ գաղափարապաշտութեան, ընկերային նուիրապետութեան բարձրագոյն աստիճանը կը յատկացնէ սրտի բանուորներուն, որոնց կեանքն ու գործը ամրակուռ միութիւն մը կը կազմեն խորհուրդի, զգացումի և կամքի, այսինքն բարեոք ծառայութեան:

Աստուածապաշտութիւն և ազգասիրութիւն իր սրտին և գործին զոյգ թևերը եղան: Իր հոգին նոր չէր որ պիտի զիտնար, թէ կրօնական կեանքի, եկեղեցական կենցաղի և հոգեորական նուիրումի շնորհիւ միայն կանգուն կրնայ մնալ Աստուծոյ Տունը, ու անոր համար իր աւագ մտահոգութիւնը եղաւ արթուն և անթարթ աչօք հսկել և անշէջ պահել կանթեղը զոր իր երախտաւոր նախնիք կախած էին այս նուիրական բարձունքին վրայ, և հաւատացեալներու համբոյրներէն մաշած խորաններու և խաչքարերու առջև: Հայ Երուսաղէմի լուսաւորութեան և պահպանութեան գործը Տիեզերական Երուսաղէմին մէջ, իր մտքի ու հոգիի գերագոյն նպատակը եղաւ, իր աստուածապաշտութեան առհաւատչեան և ազգասիրութեան պատիւը: Իր գործունէութեան ութերորդ տարին, երբ իր նպատակներու և յառաջադրութեանց յաջողութեան ճամբուն վրայ էր այլևս, կը հանէր իր պարանոցէն երկաթէ անուրը, անոր պէտք չունէր այլևս, վասնզի տառապանքի աւելի ծանր չղթան կուգար ծանրանալու իր ուսերուն, իբրեւ շարք փառքի և մեծութեան շքանշաններու, փառքի և պատուոյ սպիներ՝ Աստուծոյ ճշմարիտ զինուորին:

Շղթայակիր անզուգական դէմքը եղաւ Ս. Աթոռոյ պատրիարքներու շարքին մէջ, նման իր անուանակից Գրիգոր Պարոնտէրի: Անոնք մարդեր եղան ուրոնք ջանացին ու տքնեցան, և ժամանակի համատարած աւերին ու ողբերգութեան մէջէն ստեղծեցին գեղեցիկ գործեր՝ արժանի սերունդներու և դարերու երախտապիտութեան:

Աստուծոյ շունչով լեցուած մարդը միայն կրնայ այսկերպ գործել: Առանց այդ սրբութեան դժուար է բացատրել իր և նմաններուն գործը: Տառապեցաւ, ճգնեցաւ ճշմարիտ սուրբի մը պէս և առաքեալի շունչով, իր հոգիի հնոցին մէջ կռելով իր տառապանքի և փառքի «չղթան»:

Ի՞նչ զուգադիպութիւն, որ երկու դարեր վերջ, երբ Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը կուգայ իր երախտագիտութեան տուրքը վճարելու այս Աթոռը իր կեանքով ու դործով պայծառացնող մարդու յիշատակին, Աստուծոյ և ազգին այս Տունը նորէն կը հեծէ ծանր շղթաներու տակ, քաղաքական չարադէտ բերումներուն իբրև արդիւնք:

Անանկացած չէ անուշտ Ս. Աթոռը, չունի բարեբախտաբար զինքը դժուարութեան և արհաւիրքի ենթարկող պարտատէրեր և կեղեքիչներ, ինչպէս էին անոնք Շղթայակիր օրով: Գրաւի դրուած չեն Աթոռին և Ազգին սեփականութիւնը եղող կալուածներն ու հարստութիւնները, և վտանգի ու սպառնալիքի ենթակայ չեն անոնք ինչպէս էին այն օրերուն:

Պաղեստինի աղէտը թէև զրկած է Ս. Աթոռը շուրջ երեք տարիներէ ի վեր, կալուածական և եկամտային իր բոլոր միջոցներէն, սակայն փառք նախախնամութեան և մերազն ժողովուրդի մշտագոհ ոգիին, կը շարունակենք կրել մեր տաղնապը տանելի զրկանքներու զինով:

Միւս կողմէն Ս. Յակոբեանց ուխտանուէր Միաբանութիւնը, հակառակ ժամանակի չարիքներուն, և դժնդակ պայմաններուն, չէ յուսահատած ինքզինքէն և իր ժողովուրդէն, ու չէ վերցուցած իր յոյսը Աստուծոյ: Չկայ Շղթայակիր, բայց կայ Շղթայակիր Միաբանութիւնը, որ կ'ընէ կարելին, իր ժողովուրդին հետ միասին, փրկելու համար Աստուծոյ և ազգին այս Տունը ժամանակի չարիքներէն:

Տարի մը առաջ աղէտին զոհ գնաց Ս. Աթոռոյ բարի և արի Գահակալը, և երեք տարի է որ այդ աղէտը կը դիմակալուի՝ իր բոլոր երեսներուն վրայ, Ս. Յակոբեանց զինուորեալ Միաբանութեան մէջ մի անդամին կողմէ:

Հոս ի պատիւ այս Հաստատութեան հոգևոր զինուորներուն՝ պէտք է ըսել թէ այլևս պատմութեան չէ որ կը պատկանին այն սխրալի զոհադործութիւնները, որոնք այս Ս. Ուխտի քաջակորով զինուորներուն է եղած ի վաղուց անտի, և որոնց կոչումն է եղած Ս. Երկրի մէջ մեր կրօնական և ազգային իրաւանց պաշտպանութեան դործը, միջազգային քրիստոնէութեան այս ոստանին մէջ: Այդ դործը իր կարելի և վայել զիտակցութեամբ և լընութեամբ կը շարունակուի այսօր, հակառակ բազմապիսի դժուարութիւններուն:

Անոնք որ տրտում և խարդախ մտայնութեամբ և տրամադրութիւններով կը փորձուին յաճախ տարակուսանքով վերաբերուելու Ս. Աթոռոյ զինուորեալ Միաբանութեան նկատմամբ, թող զան հոս, մեր կրօնի ու ազգի այս յաւերժական յուշարձաններու և զանձատուներու կողքին, տեսնելու հաւատքի և կամքի այն զմայլելի դործը, որ արգասիքն է եղած Ս. Աթոռոյ Միաբանութեան, ինչպէս երէկ, այնպէս ալ այսօր:

Օրհնութիւն, յաւերժ օրհնութիւն յիշատակին անոնց՝ որոնք իրենց արիւնքը, քրտինքը, միտքն ու հոգին սպաս դրին այս նուիրական Հաստատութեան, կրելու համար տառապանքի շղթան, Շղթայակիրէն առաջ ու վերջ:

Եւ պատիւ անոնց՝ որոնք կը շարունակեն այդ դործը նոյն ոգիով և զուհողութիւններով: